

AXUNDOV ÇİNGİZ *

NƏFƏS ALƏTLƏRİ İFAÇILARININ YETİŞDİRİLMƏSİ

Bu məqalədə Naxçıvanda fəaliyyət göstərmiş nəfəs alətləri orkestrlərinin yaranmasından, bu orkestrlərin gənclərin hərbi vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasındakı rolundan və müasir zamanımızda belə orkestrlərin təşkilinin labüddiyyə problemlərinə toxunulur.

Açar sözlər: *Labial, linqval, geniş menzuralı və xarakterik nəfəs musiqi alətləri.*

İnsan təxəyyülünün yaratmış olduğu bədii obrazın səslərlə ifadəsində nəfəs alətlərinin rolu çox əhəmiyyətlidir. Belə ki, insan səslərinin müxtəlif reqistrələrini nəfəs alətləri tembrilə daha dəqiq təsvir etmək olur. Müxtəlif materiallardan hazırlanmış, əsrlər boyu uzun təkamül yolu keçən bu musiqi alətləri öz ifa imkanları, tembr rəngarəngliyi, diapozon genişliyi, texniki imkanlarına görə həmişə ifaçı və yaradıcı insanların diqqətini cəlb etmişdir. Buna görə həmin alətlərdən həm solo, həm də orkestr musiqisində istifadə etmişlər.

Hələ ibtidai icma quruluşundan başlayaraq, yarım vəhşi həyat tərzi keçirən insanlar o vaxtın və ya özlərini yırtıcı heyvanlardan qorumaq üçün daha güclü səs çıxarmaq vasitələri axtarmışlar. Onlar ölmüş heyvanların sümüklərindən, buynuzlarından, müxtəlif ölçülü balıq qulaqlarından istifadə edərək buna nail olmuşlar. Əsrlər keçmiş və həmin səs çıxarma vasitələri təkmilləşərək musiqi alətlərinə çevrilmişlər. Əvvəllər gildən, sümükdən hazırlanan alətlər sonralar müxtəlif metallardan, xüsusi ağac növlərindən və plastik materiallardan hazırlanmağa başlanır. Dünya ifaçılıq praktikasında çoxsaylı musiqi alətləri, o cümlədən nəfəs alətləri olmuşdur. Onların əksəriyyəti müəyyən zamandan sonra yeni yaranmış musiqi alətləri ilə ifa imkanlarının uyğun gəlməməsinə görə ifaçılıq praktikasından kənarlaşdırılmışdır, lakin nəfəs alətlərinin təsnifatı onların ilk yaranma mərhələsində olduğu kimi qalmışdır. Bu alətlər səs çıxarma üsullarına görə üç yerə bölünürlər: birinci – labial, ikinci – linqval, üçüncü – müştüklü. Bu alətlər də öz növbəsində bir neçə yerə bölünürlər: üfüqi və şaquli tutulan labial alətlər, tək və iki dilçəkli linqval alətlər, xarakterik və geniş menzuruzlu müştüklü alətlər. Bu qruplara daxil olan alətlər hazırlanışları materiallara görə də fərqlənirlər.

Professional musiqi sinkretizmdən ayrıldıqdan sonra nəfəs alətləri ifaçılarının ifa səviyyələri də sürətlə inkişaf etməyə başlayır. Artıq musiqi sahəsindəki yaradıcı insanlar-bəstəkarlar bu alətlər üçün müxtəlif formalı, müxtəlif həcmli əsrlər yazmaga başlayırlar. Bəstəkarların yaradıcılıq fantaziyalarının genişliyi bu alətlər ifaçılarının yeni çalğı üsulları axtarışına sövq edir. Bu proses eyni zamanda musiqi alətlərinin təkmilləşməsinə, onların reformalarına, ifa texnikasının artmasına təkan vermiş olur.

Ümumbəşəri sayılan, klassik musiqi ifasında istifadə olunan nəfəs alətlərini Azərbaycan musiqisinə ilk dəfə professional musiqimizin banisi Üz. Hacıbəyov tətbiq etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, onun avropa nəfəs alətləri ilə tanışlığı hələ “Qori seminariyası”nda oxuduğu illərdən başlamışdı. Üz. Hacıbəyov seminariyanın nəfəs alətləri orkestrində bariton alətində çalmaq öyrənmişdi. Sonralar o, Azərbaycan musiqi təhsil sistemini yaradarkən nəfəs alətlərinin tədrisinə xüsusi diqqət ayırmışdı.

Üz. Hacıbəyov 1921-ci ildə Azərbaycanda açılmış ilk musiqi təhsil ocağına (Birinci Azərbaycan Dövlət musiqi akademiyasına) o zamankı sovetlər birliyinin ən məşhur ifaçı-pedaqoqlarını dəvət etmişdi. İllər keçir və Azərbaycan incəsənətində avropa musiqi alətləri üzrə

ifaçılar və pedaqoqlar yetişir. Hal-hazırda Azərbaycan nəfəs alətləri məktəbinin yaradıcıları da məhz həmin musiqiçi ifaçı-pedaqoqlar sayılırlar. Avropa musiqi alətləri üzrə Azərbaycan mədəniyyəti tarixinə düşən ilk pedaqoqların bəzilərinin adlarını sadalamaq istərdik: fleyta aləti üzrə Ələrbər İsgəndərov (qeyd etmək lazımdır ki, ilk Azərbaycan bəstəkarları fleyta üçün yazdıqları əsərləri məhz bu ifaçıya həsr etmişlər), Müzəffər Ağamalızadə, qaboy aləti üzrə Azər Abdullayev, Mehdi Axundov, klarnet aləti üzrə Mehdi Novruzov, Rauf Qasimov, faqot aləti üzrə Əbdülxaliq Məhəmmədov, Əliheydər

Paşayev, valtorna aləti üzrə Rauf Cəfərov, Elxan Rüstəmov, truba aləti üzrə Elşad Əfəndiyev, Hidayət Orucov, trombon aləti üzrə Agakərim Əliyev, Vaqif Süleymanov, Mikayıl Mirzəyev. Bu ifaçı-pedaqoqların tələbələri Azərbaycanı bir çox beynəlxalq müsabiqə və festivallarda layiqincə təmsil etmişlər.

Dogma Naxçıvanımızda da ilk musiqi məktəbi 1938-ci ildə məhz Üz. Hacıbəyovun təşəbbüsü ilə açılmışdı. İlk zamanlar burada yalnız milli musiqi alətləri tədris olunurdu. Sonrakı illərdə bu məktəbdə avropa musiqi alətləri, o cümlədən klarnet, fleyta, truba kimi nəfəs alətləri tədris olunmaga başlayır.

Artıq keçən əsrin ortalarında Naxçıvanda hərbi nəfəs alətləri orkestrləri ilə yanaşı mülki orkestrlər də fəaliyyət göstərirdilər. Hətta orta təhsil məktəblərində uşaq nəfəs alətləri orkestrləri təşkil olunurdu. Bu orkestrlərin tərkibi sakshorn adlanan genişmenzuralı mis nəfəs alətlərindən ibarət idi. Soprano, alt, tenor, bariton və bas reqistrlərini əhatə edən alətlərdən ibarət olan belə orkestrlərlə həm ciddi, həm də əyləncəli xarakterdə yazılmış əsərləri ifa etmək mümkün idi. Adətən belə orkestrlər öz repertuarlarında marşlara, valsılara müxtəlif xarakterli rəqslərə daha çox üstünlük verirdilər. Kütləvi tədbirlərin əvəz olunmaz iştirakçısı olan bu orkestrlərdə birliyi-imizin rəmzi olan yallılarımız xüsusi effektlə ifa olunurdu. Bu sahədə naxçıvanlı nəfəs alət ifaçıları Məmməd Məmmədovun, Tahar Məmmədovun, Bahadır Əmiyevin, Şirzad Fətullayev, Məmməd Əsgərovun, Sədi İsmayılovun rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. O zamanlar nəfəs alətləri orkestrləri keçirilən hər bir kütləvi tədbirlərin, xalq bayramlarının, məhsul bayramlarının, festivalların daimi iştirakçısı idilər. Muxtar Respublikamızın musiqi təhsili sistemində ibtidai, orta və ali təhsil pillələri mövcuddur. Lakin bu təhsil sistemində fəaliyyət göstərən pillələr arasında əlaqə yoxdur. Məhz buna görə son illərdə nəfəs alətləri ifaçılarının çatışmamazlığı hiss olunur. Zənnimcə, musiqi kadrları hazırlayan təhsil müəsisələrinin qəbul planı mədəniyyət nazirliyi ilə birgə tərtib olunmalıdır. Nəfəs alətləri ifaçıları seçimində digər musiqi aləti ifaçılarının seçimindən fərqli cəhətlər var. Nəfəsli alət ifaçılarının seçimində eşitmə qabiliyyəti, ritm hissiyatı, yaddaş keyfiyyətləri ilə yanaşı fiziki sağlamlıq, diş və dodaqların quruluşunun da əhəmiyyəti önəmlidir. Bəzi ixtisaslarda yaş həddi də rol oynayır. (Misal üçün trombon aləti ifaçıları yeddinci pozisiyanın notlarını ifa etmək üçün müəyyən boy və qol uzunluğuna malik olmalıdırlar.)

Bu baxımdan universitetimizin nəzdində ixtisas dəyişmə və hazırlıq kurslarının təşkilinə ehtiyac var. Belə ki, uşaq musiqi məktəblərinin hazırlaya bilmədiyi ixtisaslar üzrə kadrları bu təhsil müəsisəsi hazırlayar və Muxtar Respublikamızın mədəniyyət sahəsində nəfəs alətləri ifaçılarına olan ehtiyacı ödəyə bilər.

Tarix boyu ən böyük sərkərdələr musiqinin döyüşən ordunun əhval-ruhiyyəsinə, onun döyüş ruhuna təsirinə aid aforizmlər söyləmişlər. Qədim zamanlardan döyüşçülər düşmənin üstünə cəngi sədaları altında getmiş və qalibiyyət qazanmışlar. Müzəffər ordumuzun torpaqlarımızı işgaldan azad etməsində və onun qorunmasında biz musiqiçilərin də çiyinə düşən mənəvi borcumuzu yerinə yetirmək üçün təhsil sistemi rəhbərliyinin təşkilatı dəstəyinə ehtiyacımız var. Nəzərə almaq lazımdır ki, elə ixtisaslar mövcuddur ki, onların tədrisi dayanmaq üzrədir və həmin ixtisasları tədris edəcək mütəxəssislər də artıq yaşlaşırlar. Bir necə müddətdən sonra həmin

ixtisasları tədris etmək üçün başqa ölkələrdən mütəxəssislər dəvət etmək lazım olacaq.

Biz inanırıq ki, Muxtar Respublikamızın inkişaf edən bütün sahələri kimi mədəniyyətimizin də inkişafı üçün, musiqi təhsili sistemimə daxil olan tədris müəssisələri lazım olan, səviyyəli kadrlar yetişdirəcək və Naxçıvan musiqiçiləri qələbə marşını, dövlətçiliyimizin rəmzi olan “Dövlət himnimizi” böyük əzmlə ifa edəcəklər.

** Naxçıvan Dövlət Universiteti
E-mail: Akhundov Chingiz 1959*

Chingiz Akhundov

PERFORMING BREATHING INSTRUMENTS

In this article, we are talking about the emergence of breathing instruments orchestras operating in Yerevan, the role of these orchestras in the upbringing of young people in the spirit of military patriotism, and the problems of the organization of such orchestras in modern times.

Keywords: *Labial, lingual, wide ranged and characteristic breathing musical instruments.*

Чингиз Ахундов

ОБУЧЕНИЕ ИСПОЛНИТЕЛЕЙ НА ДУХОВЫХ ИНСТРУМЕНТАХ

В этой статье рассматриваются проблемы создания в Нахчыване оркестров духовых инструментов, роль этих оркестров в военно-патриотическом воспитании молодежи и эффективность организации таких оркестров в наше время.

Ключевые слова: *лабиальные, лингвальные, ширакомензурные и характерные музыкальные духовые инструменты*

(AMEA-nın müxbir üzvü İnarə Məhərrəmovə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 06.08.2021

Son variant 10.09.2021